

Anna Józefowicz

Region oraz edukacja regionalna w podstawach programowych wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej

Ars inter Culturas nr 2, 105-117

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Józefowicz

Uniwersytet w Białymstoku
Białystok

REGION ORAZ EDUKACJA REGIONALNA W PODSTAWACH PROGRAMOWYCH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO I SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Słowa kluczowe: *edukacja regionalna, edukacja międzykulturowa, dziedzictwo kulturowe, dziecko, program nauczania w przedszkolu i szkole podstawowej*

W niniejszym artykule zwracam uwagę na miejsce tematyki związanej z regionem oraz edukacji regionalnej w podstawach programowych dla szkoły podstawowej. Z racji tego, że nowa podstawa programowa wchodzi wciąż w szkolne życie i nie obowiązuje jeszcze na wszystkich jego szczeblach, dokonałam **porównania obu podstaw programowych**¹.

Region, regionalizm, edukacja regionalna – rozumienie pojęć

Region jest to *umownie wydzielony, względnie jednorodny obszar odróżniający się od terenów przyległych określonymi cechami naturalnymi lub nabytymi*². Pedagodzy rozważają kategorię **regionu** z punktu widzenia kultury i edukacji. Za Jerzym Nikitorowiczem przyjmuję, że jest to *obszar, na którym wyodrębniły się określone cechy, a jego mieszkańcy mają świadomość zwyczajów i systemów wartości oraz poczucie własnej tożsamości*³. Zatem region kulturowy to terytorium, które charakteryzuje się odrębnymi od innych kultur cechami. Natomiast obszar zamieszkały przez daną grupę etniczno-kulturową określa się jako region społeczno-kulturowy⁴.

Z pojęciem regionu łączy się regionalizm – kategoria wieloznaczna, bliska kulturze regionalnej, ściśle wiążąca określone terytorium z ludnością je zamieszkującą. **Regionalizm** rozumiem jako ruch regionalny, opierający swe działanie na zainteresowaniu kulturą różnych regionów kraju, pogłębianiu studiów nad nią i upowszechnianiu wie-

¹ W klasie czwartej szkoły podstawowej zacznie obowiązywać od roku szkolnego 2012/2013, w piątej – 2013/2014, w szóstej – 2014/2015.

² *Region*, [w:] *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. V, red. D. Kalisiewicz, Warszawa 1996, s. 481.

³ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 513.

⁴ B. Jałowicki, *Regionalizm*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, red. Z. Bokszański, t. 3, Warszawa 2000, s. 283.

dzy o niej⁵. Opiera się on na znajomości języka, kultury i podłoża historyczno-geograficzno-etnicznego obszaru, na którym występuje. Celem zaś **edukacji regionalnej** staje się powrót do źródeł, a jej treści związane są z krajobrazem, architekturą, kulturą materialną i duchową, językiem, historią, sztuką, miejscowymi legendami i obyczajowością. Wiedza ta z kolei warunkuje prowadzenie **edukacji wielokulturowej**, bowiem znajomość ojczyzny prywatnej gwarantuje możliwość pełnego otwarcia się na „inność” – odmienną kulturę możemy poznawać mając utrwalone poczucie własnej tożsamości. Edukacja regionalna, inaczej **edukacja lokalna lub środowiskowa**, obejmuje *wszelkie działania przekazujące wiedzę o „ojczyźnie prywatnej” i kształtujące więzi z nią, ze światem pierwotnego zakorzenienia. Wychodzi naprzeciw człowiekowi, kształtując umiejętność współżycia, współdziałania i ustawicznego zaangażowania „w małej ojczyźnie”, jednocześnie zapewnia ciągłość kulturową grupy poprzez wyposażanie w wiedzę, uwrażliwianie na wartości uniwersalne na podstawie więzi lokalnych*⁶.

Istota regionalizmu w dydaktyce szkolnej polega na uwzględnieniu elementów wiedzy o regionie w toku realizacji ogólnopolskiego programu poszczególnych przedmiotów nauczania oraz podczas zajęć pozalekcyjnych. Poprzednio takie zadanie pełniła tzw. ścieżka regionalna, nosząca nazwę „Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie”, która należała do grona ścieżek międzyprzedmiotowych. Jej treści obecnie realizowane są podczas lekcji głównie z przedmiotów humanistycznych.

Celem edukacji regionalnej jest *ukształtowanie w uczniach poczucia własnej tożsamości regionalnej, jak i postawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska i autentycznego otwarcia się na inne społeczności i kultury*⁷. Zasadniczy cel edukacji regionalnej według Piotra Petrykowskiego to *ukształtowanie w młodych jednostkach poczucia własnej tożsamości regionalnej jako postawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska oraz autentycznego otwarcia się na inne społeczności i kultury*⁸.

Włączenie idei regionalizmu do strategii dydaktyczno-wychowawczej szkolnictwa pozwala na powstawanie tożsamości regionalnej i poczucie więzi łączących ucznia z „małą ojczyzną”, ale także, w dalszej przyszłości, na świadome integrowanie się ze środowiskiem rodzinnym i narodem polskim.

Edukacja regionalna obejmuje wszystkie szczeble kształcenia. Do zadań szkoły na etapie edukacji wczesnoszkolnej należy zatem między innymi:

- wspieranie procesu wrastania ucznia w kulturę rodzinną, a następnie regionalną,
- wydobywanie z niej wartości osobistych,
- wzmacnianie poczucia tożsamości historycznej, narodowej, kulturowej i etnicznej dziecka,
- rozwijanie wrażliwości moralnej⁹.

Najwięcej zajęć poświęconych poznawaniu historii i tradycji własnego regionu przeznaczonych jest jednak dla drugiego etapu kształcenia, czyli klas 4-6 szkoły pod-

⁵ *Regionalizm*, [w:] *Nowa Encyklopedia Powszechna...*, s. 481.

⁶ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa...*, s. 502.

⁷ T. Nawrocki, *Dylematy edukacji regionalnej w województwie śląskim*, [w:] *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, red. J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska, Białystok 2003, s. 226.

⁸ P. Petrykowski, *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*, Toruń 2003, s. 52.

⁹ M. Wietecha, *Legendy i podania w kształtowaniu więzi z małą ojczyzną – sposoby wykorzystania w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym*, [w:] *Regionalizm, kultura i oświata regionalna*, red. B. Cimała, J. Kwiatek, Opole 2010, s. 64-65.

stawowej. Podczas zajęć z edukacji regionalnej wykorzystuje się tutaj najróżniejsze formy pracy z dziećmi i młodzieżą:

- spacer, wycieczki w celu poznania zabytków, historii, bogactwa przyrody,
- spotkania z gawędziarzami, wykorzystanie twórczości poetów i pisarzy, artystów regionalnych w celu przybliżenia piękna gwary, poznanie ciekawostek o regionie, zwyczajów, legend, podań, obrzędów,
- eksponowanie malarstwa miejscowych artystów ukazujących piękno miejscowości czy regionu,
- urządzenie kącików regionalnych,
- zaznajamianie z pamiątkami rodzinnymi dzieci,
- nawiązywanie kontaktów z zespołami regionalnymi, uczestniczenie w ich występach,
- włączenie w program elementów kultury regionalnej (symbole, gwara, piosenki, tańce, obrzędy, stroje, literatura)¹⁰.

Edukacja regionalna odgrywa szczególną rolę na obszarze wielokulturowym. Nasz świat z jednej strony charakteryzuje się rosnącą współzależnością, tendencją do homogenizacji i uniformizacji, z drugiej natomiast poszukuje korzeni, sposobów wzmocnienia tożsamości lokalnych i regionalnych przy jednoczesnym zachowaniu dystansu do innych. Współczesny człowiek, broniąc się przed globalizacją i uniformizacją, zaczyna poszukiwać tego, co nas odróżnia od innych. Wartości tych poszukuje w regionalizmie, swoich lokalnych korzeniach.

Obecność tematyki regionalnej w podstawach programowych¹¹

1. Stara podstawa

W podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów¹² wśród powinności szkoły względem uczniów wymienia się *poznawanie dziedzic-*

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (DzU z dnia 9 maja 2002 r., Nr 51, poz. 458) weszło w życie z dniem 1 września 2002 roku i na niektórych szczeblach kształcenia obowiązuje do dzisiaj. Obecnie jest stopniowo zastępowane przez *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (DzU z 2009 r., Nr 4, poz. 17), które weszło w życie z dniem 30 stycznia 2009 roku. W przypadku obu tych rozporządzeń podstawę nauczania poszczególnych przedmiotów w klasach 4-6 szkoły podstawowej stanowi załącznik nr 2 do każdego z nich. W tak zwanej nowej podstawie programowej z 23 grudnia 2008 r. załącznik nr 2 określa *Podstawę programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych* obowiązującą stopniowo od roku szkolnego 2009/2010 w poszczególnych klasach szkoły podstawowej, poczynając od klasy pierwszej. Nauczanie według tejże podstawy zaczęło obowiązywać na drugim szczeblu kształcenia dopiero od roku szkolnego 2012/2013 (w klasie czwartej). Do tego czasu programy nauczania i podręczniki szkolne opierały się na rozporządzeniu z 2002 roku. Przytaczane tu podstawy programowe i rozporządzenia pochodzą ze strony Ministerstwa Edukacji Narodowej – www.men.gov.pl.

¹² *Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*.

*twa kultury narodowej postrzeganej w perspektywie kultury europejskiej*¹³. Nauczyciele (wspierając w tym rodziców) powinni dążyć do nauczenia młodego człowieka szacunku dla dobra wspólnego jako podstawy życia w grupie społecznej oraz przygotować go do życia w rodzinie, społeczności lokalnej i państwie¹⁴. Szkoła podstawowa zarówno na I, jak i II etapie edukacyjnym powinna wspomagać rozwój dziecka i wprowadzać je w życie społeczne poprzez umożliwienie mu poznania siebie i własnego otoczenia oraz wzmacnianie w nim *poczucia tożsamości kulturowej, historycznej, etnicznej i narodowej*¹⁵.

Na II etapie edukacyjnym, obejmującym klasy 4-6 szkoły podstawowej, wśród wprowadzonych nowych przedmiotów i ścieżek edukacyjnych odnajdziemy *wychowanie regionalne – dziedzictwo kulturowe w regionie* oraz nierozdzielnie z nim związane *wychowanie patriotyczne i obywatelskie*, oba przynależne *wychowaniu do życia w społeczeństwie*¹⁶. Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie za trzy nadrzędne swoje cele uznaje:

1. *poznanie najbliższego środowiska i specyfiki swojego regionu,*
2. *rozwijanie wartości rodzinnych związanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej,*
3. *rozwijanie postaw patriotycznych związanych z kulturą regionalną*¹⁷.

Do zadań szkoły pod tym względem należy umożliwienie uczniowi poznania regionu i jego kultury, wprowadzanie w życie kulturalne miejscowej wspólnoty oraz kształtowanie tożsamości narodowej opartej na tożsamości regionalnej¹⁸. Dokonuje się to poprzez poznawanie najbliższego otoczenia, geografii i kultury regionu, w tym jego symboli, języka, gwary i nazewnictwa. W określeniu własnej tożsamości i siły związku ze środowiskiem lokalnym pomocna może okazać się również znajomość dziejów regionu, ich powiązania z historią i tradycją własnej rodziny. Umiłowanie „małej ojczyzny” wyraża się ponadto w kultywowaniu lokalnych i regionalnych tradycji, świąt, obyczajów i zwyczajów, w znajomości podań, świadomości walorów miejscowej muzyki, architektury, sztuki ludowej i folkloru, czerpania wzorów z sylwetek osób zasłużonych dla środowiska lokalnego¹⁹. Osiągnięcia uczniów na tym poziomie przejawiają się w odczytywaniu związków łączących tradycję rodzinną i regionalną, w dostrzeganiu wpływu wartości związanych z „małą ojczyzną” na życie poszczególnych ludzi, w świadomym uczestnictwie w życiu wspólnoty lokalnej, w zachowywaniu i pomnażaniu jej dziedzictwa kulturowego²⁰.

Głównym celem edukacyjnym przedmiotu język polski jest wspomaganie umiejętności porozumiewania się uczniów i wprowadzanie ich w świat kultury²¹. Dokonuje się to między innymi przez wzbudzanie u uczniów zainteresowania własnym językiem,

¹³ Tamże, s. 4-5, poz. 8.

¹⁴ Tamże, s. 5, poz. 6.

¹⁵ Tamże, s. 6-7, poz. 8 i 9.

¹⁶ Pełna lista tych zajęć: edukacja czytelnicza i medialna, edukacja ekologiczna, edukacja prozdrowotna i wychowanie do życia w społeczeństwie obejmujące: wychowanie do życia w rodzinie, wychowanie regionalne – dziedzictwo kulturowe w regionie oraz wychowanie patriotyczne i obywatelskie; *Załącznik nr 2/2002*, s. 11.

¹⁷ Tamże, s. 30-31, poz. 1-3.

¹⁸ Tamże, s. 31, poz. 1-3.

¹⁹ Tamże, s. 31, poz. 1-7.

²⁰ Tamże, s. 31, poz. 1-3.

²¹ Tamże, s. 11.

będącym składnikiem dziedzictwa kulturowego. Zadania szkoły związane z treściami regionalnymi realizowane podczas lekcji języka polskiego dotyczą w szczególności poznawania literatury regionu i różnorodnych tekstów kultury w nim funkcjonujących, jak również próbę podjęcia integracji rozmaitych doświadczeń kulturowych²². Treści nauczania w tejże podstawie uwzględniają umiejętność odróżniania języka potocznego od języka literatury i języka regionu²³, natomiast osiągnięcia ucznia pod względem odbioru tekstów kultury obejmują także świadomość istnienia poza kulturą narodową odrębnych kultur poszczególnych regionów czy grup etnicznych²⁴. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów* wchodząca w skład *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002* w pozycji „Lektura” jako drugie postanowienie wyraźnie zaznacza, że wśród pozycji czytelniczych zaproponowanych uczniom powinny znaleźć się koniecznie *baśnie, legendy, opowiadania i utwory poetyckie, w tym pochodzące z regionu*²⁵.

Historia i społeczeństwo jako przedmiot szkolny realizowany od klasy 4 wyznacza sobie za cel wzbudzenie wśród uczniów zainteresowania przeszłością, rozwijanie poczucia ich przynależności do rozmaitych grup, takich jak rodzina, społeczność lokalna, naród, państwo, czy wreszcie naukę przyjmowania świadomej postawy patriotycznej i obywatelskiej, przejawiającej się poprzez odpowiedzialne uczestnictwo w życiu społecznym i szacunek do własnego państwa²⁶. Zadania szkoły na tym etapie skupiają się na dostarczaniu wiedzy na temat ważnych dla Polski oraz najbliższego regionu wydarzeń i postaci, rozwijaniu postawy patriotycznej i szacunku do symboli państwowych, rozbudzaniu zainteresowania przeszłością, korzeniami rodzimej kultury, w tym także tradycją regionu²⁷. Treści nauczania przedmiotu historia i społeczeństwo na II etapie edukacyjnym skupiają się na takich tematach, jak: moja Ojczyzna, jej położenie, granice, sąsiedzi, ludność i podział administracyjny, wydarzenia i osoby o ważnym dla jej losów znaczeniu, najważniejsze elementy dziedzictwa kulturowego²⁸. Zajęcia te uwzględniają także tematy bliskie „małej ojczyźnie”: stosunek do środowiska przyrodniczego i kulturowego, wartości w otaczającym ucznia świecie, elementy historii rodzinnej i regionalnej, zróżnicowanie regionalne Polski i jego przyczyny, zagospodarowanie terenu i krajobraz najbliższej okolicy²⁹. Dzięki temu uczeń nie tylko odkryje swoje miejsce w świecie i weźmie aktywny udział w życiu najbliższego otoczenia, np. poprzez poszukiwanie i wykorzystywanie dostępnych mu informacji w rozwiązywaniu jego problemów, ale również dokona *świadomej samoidentyfikacji kulturowej, narodowej, etnicznej, regionalnej i państwowej*³⁰.

Wśród przedmiotów humanistycznych poszerzających wiedzę uczniów szkoły podstawowej o własnym regionie odnajdziemy też **muzykę i plastykę**. Do celów tego pierwszego przedmiotu należą: pobudzanie wszechstronnego rozwoju uczniów poprzez rozwijanie ich twórczości, wrażliwości, zainteresowań muzycznych i umiejętności

²² Tamże, s. 11-12, poz. 2 i 6.

²³ Tamże, s. 12, poz. 11.

²⁴ Tamże, s. 13, poz. 5.8.

²⁵ Tamże, poz. 2.

²⁶ Tamże, s. 14, poz. 1-3.

²⁷ Tamże, poz. 1, 2, 5.

²⁸ Tamże, s. 14-15, poz. 10-12.

²⁹ Tamże, s. 14, poz. 2, 4, 5, 8, 9.

³⁰ Tamże, s. 15, poz. 7, 9, 11, 19.

refleksyjnego słuchania, wyposażanie w podstawowe wiadomości muzyczne, wprowadzanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze i wpływanie przez sztukę na samych uczniów i ich najbliższe otoczenie³¹. Uczniowie w trakcie realizacji zajęć z tego przedmiotu poznają między innymi różne przykłady muzyki ojczystej, w tym również regionalnej, nauczą się najważniejszych pieśni o charakterze narodowym, docenią wartości utworów klasycznych, rozrywkowych i ludowych³².

Najwięcej treści regionalnych odnajdziemy oczywiście podczas zajęć z *języka mniejszości narodowej lub etnicznej* albo też *języka regionalnego*, są to jednak przedmioty realizowane w szkołach lub oddziałach z *nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych albo społeczności posługującej się językiem regionalnym – językiem kaszubskim*³³, które regulują odrębne przepisy prawno-oświatowe. O regionie można dowiedzieć się także sporo podczas fakultatywnych zajęć z etyki. Uczniowie, którzy wybiorą ten przedmiot, będą uczyli się zasad funkcjonowania w małej grupie społecznej – rodzinnej, rówieśniczej, lokalnej, poznają swoje obowiązki wobec najbliższego otoczenia³⁴.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół podlegało w późniejszych latach kilkukrotnym zmianom, zwłaszcza jeśli chodzi o kanon lektur. Zasadnicze różnice w tej kwestii pojawiły się w latach 2006³⁵, 2007³⁶ i 2008³⁷ za sprawą ówczesnych ministrów edukacji narodowej³⁸. W 2008 roku zostało zastąpione przez *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*³⁹.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w załączniku nr 2 określało tzw. kanon lektur dla szkół podstawowych. Ówczesna minister Krystyna Łybacka zaproponowała, aby na II etapie edukacyjnym pozostawić większą swobodę nauczycielowi i uczniom w tym zakresie. W klasie 4 mieliby oni wybrać dwie powieści lub dwa zbiory opowiadań, w klasie 5 i 6 – po trzy pozycje. Wśród utworów omawianych przez uczniów w tych klasach powinny znaleźć się *baśnie, legendy, opowiadania i utwory poetyckie, w tym pochodzące z regionu*⁴⁰, klasyka polskiej i światowej literatury dziecięco-młodzieżowej, teksty wprowadzające w krąg kultury europejskiej,

³¹ Tamże, s. 21, poz. 1-4.

³² Tamże, poz. 7, 8 i 3.

³³ Tamże, s. 24.

³⁴ Tamże, s. 26-27.

³⁵ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 listopada 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.*

³⁶ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.*

³⁷ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 sierpnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.*

³⁸ W kolejności: Roman Giertych, Ryszard Legutko, Katarzyna Hall.

³⁹ DzU z 2009 r., Nr 4, poz. 17.

⁴⁰ Załącznik nr 2/2002, s. 13, poz. 2.

różne gatunki i formy artystycznego wyrazu. Również na III szczeblu kształcenia zaleca się sięganie po przykłady z literatury regionalnej⁴¹. Niestety pozycje jednoznacznie związane z danym regionem nie znajdziemy ani w przykładowym spisie lektur dla klas 4-6, ani w takim samym dla gimnazjum. W 2008 roku minister Katarzyna Hall w tzw. nowej podstawie programowej zwiększyła liczbę pozycji realizowanych obowiązkowo w całości w szkole podstawowej do 4 rocznie⁴², a w gimnazjum do 5⁴³ oraz dodała teksty o mniejszej objętości zaproponowane przez nauczyciela z przykładowej listy. Niestety, pomimo pojawienia się w tym spisie stosunkowo wielu nowych pozycji, zabrakło tam znowu utworów przybliżających uczniowi historię jego najbliższego regionu.

2. Nowa podstawa

*Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*⁴⁴ weszło w życie 30 stycznia 2009 roku, jednak na interesującym nas II etapie kształcenia zaczęło obowiązywać stopniowo dopiero od roku szkolnego 2012/2013. Nowa podstawa programowa wprowadza wiele zmian w oświacie, m.in. w kwestii matury czy łącznego cyklu nauczania niektórych przedmiotów na III i IV szczeblu kształcenia⁴⁵. Zmianie ulegają również treści nauczania i wymagania względem uczniów kończących naukę na poszczególnych etapach. Reformy te nie ominęły także szkoły podstawowej. W zapomnienie odchodzą tzw. ścieżki międzyprzedmiotowe. Treści, które były podczas nich poruszane, zostały z powrotem wplecione w programy poszczególnych przedmiotów szkolnych.

Najwięcej treści związanych z „małą ojczyzną” w nowej podstawie odnajdziemy na I etapie nauczania, czyli w klasach 1-3 szkoły podstawowej. Jednak z pojęciem regionu uczniowie spotykają się już znacznie wcześniej, a mianowicie na progu edukacji – w przedszkolu. W załączniku nr 1 do omawianego rozporządzenia, noszącym nazwę *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*⁴⁶, wśród treści nauczania pojawia się dział 15: *Wychowanie rodzinne, obywatelskie i patriotyczne*⁴⁷. Tym samym dziecko, które kończy naukę w przedszkolu, powinno znać najbliższe mu osoby, nazwę miejscowości, w której mieszka, oraz ważniejsze instytucje społeczne, a orientować się w funkcjach społecznych pełnionych przez waż-

⁴¹ Tamże, s. 36, poz. 8.

⁴² Załącznik nr 2 do *Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, s. 24.

⁴³ Załącznik nr 4 do *Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, s. 10-11.

⁴⁴ DzU z 2009 r., Nr 4, poz. 17.

⁴⁵ Tak jest chociażby w przypadku historii. Treści tego przedmiotu zostały rozłożone na okres nauki w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej.

⁴⁶ Załącznik nr 1 do *Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*.

⁴⁷ Tamże, s. 6.

ne dla społeczeństwa osoby, wiedzieć, jakiej jest narodowości, w jakim mieszka państwie i gdzie znajduje się jego stolica, potrafić nazwać godło i flagę państwową, znać hymn, a także wiedzieć, że Polska należy do Unii Europejskiej, a wszyscy ludzie mają równe prawa⁴⁸. Przedszkolak, który ma taki zasób wiedzy o swoim regionie i państwie, jest gotowy do podjęcia nauki w szkole podstawowej, gdzie dana mu będzie możliwość wzbogacenia tego nabytku intelektualnego i emocjonalnego.

W *Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*⁴⁹ wśród osiągnięć zdobywanych w szkole podstawowej podkreśla się znaczenie myślenia naukowego, umiejętność komunikowania się w języku ojczystym oraz obcym, a także konieczność rozwoju społecznego poprzez kształtowanie postawy obywatelskiej, polegającej na poszanowaniu tradycji i kultury własnego narodu oraz innych kultur i tradycji w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji⁵⁰.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych dzieli edukację na dwa etapy edukacyjne:

- I etap edukacyjny – klasy 1-3, edukacja wczesnoszkolna w formie nauczania zintegrowanego;
- II etap edukacyjny – klasy 4-6, w ramach którego realizowane są takie przedmioty, jak: język polski, język obcy nowożytny, muzyka, plastyka, historia i społeczeństwo, przyroda, matematyka, zajęcia komputerowe, zajęcia techniczne, wychowanie fizyczne, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej, język regionalny – język kaszubski⁵¹.

Edukacja wczesnoszkolna to czas, kiedy dana jest uczniowi nie tylko możliwość nauki podstawowych umiejętności, jakie może mu zaoferować szkoła, ale także poznania siebie, swojego otoczenia oraz miejsca w społeczeństwie i świecie. Zatem obok czynności pisania, czytania i liczenia szkoła wyposaża go również w orientację w tematach dotyczących prawa, polityki czy społeczeństwa. Wiadomości te mają przygotować ucznia do dalszego, samodzielnego już funkcjonowania:

Celem edukacji wczesnoszkolnej jest wspomaganie dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym. Ważne jest również takie wychowanie, aby dziecko w miarę swoich możliwości było przygotowane do życia w zgodzie z samym sobą, ludźmi i przyrodą. Należy zadbać o to, aby dziecko odróżniało dobro od zła, było świadome przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej) oraz rozumiało konieczność dbania o przyrodę. Jednocześnie dąży się do ukształtowania systemu wiadomości i umiejętności potrzebnych dziecku do poznawania i rozumienia świata, radzenia sobie w codziennych sytuacjach oraz do kontynuowania nauki w klasach IV-VI szkoły podstawowej⁵².

Cele te zgodnie z podstawą powinny być realizowane w trakcie edukacji muzycznej, plastycznej, przyrodniczej i społecznej.

W zakresie czynności przyswajanych podczas zajęć **muzycznych** uczeń klas 1-3 powinien śpiewać z pamięci hymn narodowy, znać kroki i figury krakowiaka, polki

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ *Załącznik nr 2/2008*.

⁵⁰ Tamże, s. 1-2.

⁵¹ Tamże, s. 3.

⁵² Tamże, s. 4.

oraz innego tańca ludowego⁵³. **Edukacja plastyczna** pomaga mu z kolei określić swoją przynależność kulturową. Nauczyciel zobowiązany jest tutaj do umożliwienia swoim uczniom kontaktu z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i tradycją, związanymi z środowiskiem rodzinnym, szkolnym i lokalnym. Służyć temu mają wizyty w odpowiednich placówkach kultury i uczestniczenie w różnorodnych wydarzeniach kulturalnych. Zadanie ucznia polega na poznaniu nie tylko wybranych dzieł architektury czy sztuki plastycznej należących do polskiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego, ale też rodzimych przykładów rzemiosła artystycznego i sztuki ludowej⁵⁴. Czynności te przygotowują go do wyrażania swoich myśli i uczuć w różnych formach plastycznych oraz do tworzenia przedmiotów charakterystycznych dla sztuki ludowej własnego regionu⁵⁵. **Edukacja społeczna** przygotowuje ucznia przede wszystkim do roli świadomego obywatela. Podczas zajęć z tego bloku poznaje symbole narodowe i najważniejsze wydarzenia historyczne, uczy się tolerancji wobec osób innej narodowości, poznaje najbliższą okolicę i jej zabytki, uczestniczy w życiu lokalnej społeczności, identyfikuje się z własną rodziną, kultywuje jej tradycje⁵⁶. W kształtowanie świadomości regionalnej wśród uczniów wpisuje się również edukacja przyrodnicza. Podczas tych zajęć uczeń poznaje różne typy polskiego krajobrazu oraz wymienia rośliny i zwierzęta wybranych regionów Polski⁵⁷. Jest to doskonała okazja do poszerzenia wiedzy o przyrodniczych walorach własnej „małej ojczyzny”.

Podstawa programowa nauczania dla klas 1-3 zawiera również treści wymagane podczas nauki języka mniejszości narodowej i etnicznej oraz języka regionalnego – kaszubskiego. Uczeń kończący klasę 3 powinien znać ów język na poziomie odbioru i tworzenia własnych wypowiedzi oraz analizy i interpretacji tekstów kultury⁵⁸.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych określa zarówno cele, jak i treści nauczania poszczególnych przedmiotów, będące jednocześnie szczegółowymi wymaganiami stawianymi uczniom. Umiejętności tych nie przypisano poszczególnym klasom, lecz całemu II etapowi edukacyjnemu, zatem powinny zostać opanowane w toku nauki w klasach 4-6 szkoły podstawowej.

Język polski w nowej podstawie programowej wśród stawianych sobie zadań nie uwzględnia bezpośrednio przybliżenia uczniowi treści związanych z regionem. Jedynym punktem, który odpowiada na te oczekiwania, wydaje się dział II – *Analiza i interpretacja tekstów kultury*, w którym odnajdziemy zalecenie dotyczące rozpoznawania i identyfikacji takich form literackich, jak *opowiadanie, powieść, baśń, legenda, mit, bajka, fraszka, wiersz, przysłowie, komiks*⁵⁹. Możemy się zatem domyślać, że w trakcie ich poznawania omawiane będą teksty dawne i współczesne, związane z różnymi krajami i regionami, a przy okazji, być może, także z tym najbliższym uczniowi. Teksty o tematyce regionalnej mogą pojawić się również podczas analizy utworów kultury pod kątem zawartych w nich wartości i sposobów wartościowania. To, jakie utwory zostaną dobrane podczas takich zajęć, zależy jednak w dużej mierze od nauczyciela polonisty i autorów

⁵³ Tamże, s. 11, poz. 1.

⁵⁴ Tamże, s. 12, poz. 1-3.

⁵⁵ Tamże, s. 6, poz. 3.

⁵⁶ Tamże, s. 7 i 13, poz. 8 i 2, 4, 6, 7.

⁵⁷ Tamże, s. 13, poz. 3 i 4.

⁵⁸ Tamże, s. 17, poz. 1-3.

⁵⁹ Tamże, s. 23, poz. 11.

podręcznika, z którego on i uczniowie korzystają, gdyż przepisy ministerialne nie wyznaczają, poza tzw. kanonem lektur, spisu pozycji czytelniczych, które powinny pojawić się podczas nauki języka polskiego. Spis „tekstów kultury”, czyli lektur, które uczeń powinien poznać na tym etapie kształcenia, podobnie jak w latach poprzednich również nie wskazuje konkretnej pozycji wartej przeczytania, którą moglibyśmy jednoznacznie związać z regionem. W rozporządzeniu z grudnia 2008 roku pojawia się w związku z tą sprawą tylko propozycja, aby wśród 4 obowiązkowych lektur poznawanych w całości i tekstów o mniejszej objętości pojawiły się wybrane baśnie, legendy i pieśni patriotyczne⁶⁰, natomiast niekoniecznie muszą one dotyczyć najbliższej uczniom społeczności.

Treści nauczania **historii i społeczeństwa** według nowej podstawy programowej z 2008 roku dostarczają nam o wiele więcej materiału do analizy. Tematy związane bliżej z regionem pojawiają się w trzech pierwszych punktach wymagań z tego przedmiotu. Dotyczą one refleksji nad sobą i otoczeniem społecznym, „małej ojczyzny” i ojczyzny⁶¹. Uczniowie na zajęciach z historii i społeczeństwa uczą się zatem wyrażania opinii na takie tematy, jak kultywowanie tradycji i gromadzenie pamiątek rodzinnych, znaczenie świąt państwowych, funkcji symboli narodowych i ważnych miejsc pamięci. Podczas lekcji poświęconych *stricte* „małej ojczyźnie” dokonują jej opisu pod względem historyczno-kulturowym i społeczno-gospodarczym, poznają ważniejsze wydarzenia i postaci z jej dziejów oraz formy ich upamiętniania. Podczas realizacji innych treści uczniowie dowiadują się, gdzie w ich najbliższej okolicy mieści się siedziba władz lokalnych, w jaki sposób jest powoływana i jaki ma zakres działań. Opisując i wskazując na mapie główne regiony Polski, uczą się także o mniejszościach narodowych i etnicznych żyjących w naszym kraju, opisują ich kulturę i tradycje oraz wymieniają miejsca na świecie, w których żyje wielu naszych rodaków⁶².

Muzykę związaną z własnym regionem dane jest poznać uczniowi w dwojakiej postaci. Po pierwsze na lekcjach muzyki uczy się kroków i figur tańców, takich jak polonez i krakowiak, może jednak poznać również tańce towarzyskie i ludowe, *szczególnie własnego regionu*⁶³. Po drugie słucha, a tym samym poznaje polskie pieśni patriotyczne i utwory ludowe, zarówno te oryginalne, jak i stylizowane⁶⁴.

Z kolei podczas zajęć **plastycznych** uczeń *określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i tradycją w swoim środowisku lokalnym i regionalnym*⁶⁵. Dodatkowo zajęcia plastyczne można połączyć z zajęciami z języka polskiego i historii. Okazją ku temu może być wizyta w miejscowej placówce kultury.

Treści przybliżające specyfikę regionu odnajdziemy także podczas lekcji **przyrody i wychowania do życia w rodzinie**. Pierwszy z tych przedmiotów uczy poszanowania przyrody i środowiska lokalnego. Ponadto działa na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego⁶⁶. Również dwa działy nauczania tego przedmiotu traktują o najbliższym otoczeniu i jego składnikach⁶⁷. Podczas tych zajęć uczeń poznaje też parki krajobrazowe,

⁶⁰ Tamże, s. 14.

⁶¹ Tamże, s. 30-31, poz. 1-3.

⁶² Tamże, s. 30-31.

⁶³ Tamże, s. 28, poz. 2.5.

⁶⁴ Tamże, poz. 3.1.

⁶⁵ Tamże, s. 29, poz. 1.1.

⁶⁶ Tamże, s. 35, poz. 4.

⁶⁷ Tamże, s. 35-37, poz. 1 i 4.

gatunki objęte ochroną i pomniki przyrody występujące w najbliższej okolicy⁶⁸. Z kolei na lekcjach wychowania do życia w rodzinie uczniowie mogą poznać sposoby przekazywania wartości i tradycji w rodzinie czy wspólne formy świętowania i spędzania wolnego czasu⁶⁹.

Również w tej podstawie programowej pojawiają się zalecenia dotyczące treści niezbędnych przy realizacji zajęć z **języka mniejszości narodowej lub etnicznej i języka regionalnego**, jakim jest język kaszubski. Wymagania ogólne względem tych przedmiotów w nowej podstawie opierają się na czterech zasadniczych celach:

I. Świadomość własnego dziedzictwa narodowego lub etnicznego.

II. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

III. Tworzenie wypowiedzi.

IV. Analiza i interpretacja tekstów kultury⁷⁰.

Uczeń poznaje tutaj między innymi utwory literackie i inne teksty kultury ważne dla poczucia tożsamości narodowej lub etnicznej.

Konieczność wprowadzania tematów bliskich uczniowi została podkreślona również w *Zalecanych warunkach i sposobach realizacji* umieszczonych na końcu podstawy programowej. Czytamy w nich, że jednym z sześciu zadań nauczyciela na II etapie edukacyjnym jest *wprowadzanie ucznia w tradycję i sferę wartości narodowych oraz kształtowanie postawy otwartości wobec innych kultur⁷¹*. Z kolei zajęcia z historii i społeczeństwa powinny kształtować wśród uczniów poczucie więzi z wspólnotą lokalną, narodową, europejską, globalną oraz postawę tolerancji wobec odmiennych obyczajów, przekonań, jak również wpajać potrzebę przeciwstawiania się przejawom dyskryminacji⁷².

Treści związane z tematyką regionalną na II etapie edukacyjnym schodzą w tzw. nowej podstawie programowej na drugi, jeśli nie trzeci plan. Niestety bardzo mało znajdziemy ich podczas zajęć z języka polskiego. Znacznie więcej doszukamy się tych treści w przedmiocie historia i społeczeństwo, który nawet poświęca temu zagadnieniu osobny dział o nazwie „mała ojczyzna”⁷³. Tematy poruszane w poprzednich latach podczas zajęć z tzw. ścieżki regionalnej nie znalazły miejsca w nowej podstawie programowej, nie uwzględniają ich bowiem treści takich przedmiotów, jak język polski, historia i społeczeństwo, muzyka, plastyka, traktując tę tematykę raczej pobieżnie. Zadania tego nie spełnia również nowy przedmiot, jakim jest wychowanie do życia w rodzinie.

Program i treści nauczania ze szkoły podstawowej znajdują logiczną kontynuację w czasie nauki uczniów w gimnazjum, a następnie w szkole ponadgimnazjalnej. Stosowne wymagania w tej kwestii określa *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego⁷⁴*, stanowiąca załącznik nr 4 do owego rozporządzenia. Główne zadania szkoły na III i IV etapie edukacyjnym pozostają takie same jak wcześniej – kształtowanie u uczniów postawy opartej na takich

⁶⁸ Tamże, s. 38, poz. 7.4.

⁶⁹ Tamże, s. 49, poz. 2.

⁷⁰ Tamże, s. 55, poz. 4.

⁷¹ Tamże, s. 51, poz. 1-4.

⁷² Tamże, s. 57, poz. 4 i 5.

⁷³ Tamże, s. 31, poz. 2.

⁷⁴ Załącznik nr 4/2008.

cechach, jak: *uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej*⁷⁵. Dalej czytamy, że *bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji*⁷⁶.

Jednym z zadań, jakie *wiedza o kulturze* spełnia względem ucznia, jest umożliwienie mu aktywnego współtworzenia kultury lokalnej⁷⁷. Poprzez aktywny udział w szkolnych przedsięwzięciach na rzecz społeczności, której jest członkiem, uczy się chronić dziedzictwo kulturowe oraz określa swoje zainteresowania i preferencje kulturalne. Już w gimnazjum podczas zajęć muzycznych uczy się dostrzegać wartość muzyki ludowej⁷⁸, by na kolejnym etapie kształcenia móc wykorzystywać folklor w samodzielnej twórczości artystycznej.

Przedmiot *historia i społeczeństwo*, znany uczniowi z klas 4-6 szkoły podstawowej, w gimnazjum ulega podziałowi na dwie części: *historię* oraz *wiedzę o społeczeństwie*, które będą kontynuowane również na IV etapie kształcenia. Na zajęciach z tych dwóch dziedzin uczeń często będzie miał sposobność uzupełnić albo poszerzyć wiedzę o swojej „małej ojczyźnie”. Na przykład podczas omawiania kultury materialnej Europy i zabytków średniowiecza otrzyma polecenie, aby wskazać przykłady budowli w stylu romańskim i gotyckim, a w trakcie innych zajęć pozna charakterystyczne cechy kultury renesansu, baroku czy klasycyzmu, odwołując się do przykładów nie tylko z kraju, ale i z własnego regionu⁷⁹. Natomiast na IV etapie treści związane z regionem właściwie nie występują, ani na podstawowym, ani na rozszerzonym poziomie, kilkakrotnie tylko wspomina się o czynnikach sprzyjających rozwojowi tożsamości narodowej⁸⁰.

Podsumowanie

Podstawa programowa z 2008 roku, jeśli chodzi o treści związane z „małą ojczyzną”, niewiele więcej wnosi w tej kwestii w porównaniu z podstawą z 2002 roku, w znacznej części też ją powieliła. Rozporządzenie z 2002 roku wyraźnie wskazywało, czego uczniowie powinni się dowiedzieć o swoim najbliższym otoczeniu. Rozporządzenie z 2008 roku pozostaje pod tym względem o wiele mniej restrykcyjne, zostawia większą swobodę nauczycielom prowadzącym przedmioty humanistyczne w poszczególnych klasach. Zasadnicze zmiany możemy dostrzec na I etapie edukacyjnym, który faktycznie przybliży dzieciom uczęszczającym do początkowych klas szkoły podstawowej ich najbliższe otoczenie. Natomiast na II etapie edukacyjnym niewiele się zmienia, a właściwie obecność tematyki regionalnej jest prawie znikoma. Więcej treści regionalnych zobaczymy na III i IV etapie, a przecież już od najmłodszych lat swojego życia człowiek powinien uczyć się o tym, co mu najbliższe, i kształtować swoją tożsamość; kon-

⁷⁵ Tamże, s. 3.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże, s. 38, poz. 2.

⁷⁸ Tamże, s. 41, poz. 5.

⁷⁹ Tamże, s. 60, poz. 12.3; s. 61, poz. 19.5; s. 62, poz. 20.5; s. 63, poz. 26.4.

⁸⁰ Tamże, s. 74.

strukturzy programu niepotrzebnie obawiają się, że taka wiedza może okazać się dla niego za trudna lub jeszcze niepotrzebna.

Summary

REGION AND REGIONAL EDUCATION IN THE CORE CURRICULUM TO PRE-SCHOOL AND PRIMARY SCHOOL EDUCATION

In this article, I discuss various issues related to the *region* and *regional education*, and their manifestation in the core curriculum of primary schools. To that end I have compared two core curricula (from 2002 and 2008) that were implemented in public schools but not applied at all levels of general education. First, I explain the meaning of three terms: *region*, *regionalism*, and *regional education*. Then I turn to the manifestation of regional issues in both curricula. Upon comparison, I found that the curriculum from 2008 does not advance the concept of *little homeland* but relies on the ideas promulgated in the 2002 curriculum. As the state regulations from 2008 granted teachers more freedom to choose from different topics, the main changes in advancing regional issues have been seen in the in the first, third, and fourth stage of education. The second stage of education, however, has remained largely unchanged with almost no discussion of regional issues.

Key words: *regional education, intercultural education, cultural heritage, child, core curriculum to pre-school and primary school*